

SOLUCANLARA PIYANO ÇALAN İNSANLAR*

KAYHAN GEYİK

Üniversite¹ yıllarımda şarap bardaklarını tokuşturmanın şarabın tüm duyularımıza aynı anda nüfuz etmesi gerekliliğinden olduğunu okuduğumda, gerçek olup olmamasından bağımsız “şarabı içmek” deyimi hoşuma gitmişti. Bir şeyden en yüksek hazzı almak için onu en fazla duyumsamak, onun bir ilişki olarak kendi içyapısına ve şeylerle ilişkilerine, onun tam bilgisine sahip olmak gibi bir yaklaşımın şarap üzerinden mizahlaştırılması bu biraz. Yine cam cam vurarak, “şerefe” demenin eşit bir masadaki kralların görüşmesi sırasında, konuk kralın bardağı tokuştururken birkaç damlasını da ev sahibinin bardağına damlattığı ve böylece içme ritüelinin güvenle sürdüğü de yazılıdır. Ama şarabın duyulara hitap eden öyküsü beni üniversite yıllarımda daha çok cezbetmişti.

Peki, mizah anlayışımız ile bilmeye dair eyleyişlerimiz ya da mizah eylemlerimizle, bilgi anlayışımız arasındaki ilişkide değiştiren bir yenilik, bir iyilik bulunuyor mu?

Kolektif eylem ile mizah arasındaki ilişkiyi açıklarken Güneş Hoca¹, mizahın tansiyonun yükseldiği zamanlarda gerginliği azaltmak, protes-

tonun maksatlarına dikkat çekmek ve tenkit ve eleştirileri sert bir dil kullanmak yerine kurnazca dile getirmek gibi işlevlerinden bahseder. Bu nedenle de eylemi sokak/meydan eylemleriyle sınırlamak yerine (kolektif eylemin sınırları, kolektifin inşasından bağımsız, bir eylem olarak, sokağa çıkmanın ötesindedir) 200 yıllık bilim dergilerinin, kültür sanat dergilerinin, mizah dergilerinin hayatlarımızı değiştiren hareketlerini, eylem olarak sayarak gülme eylemi ile bilme eyleminin yan yana gelişlerinin hikayesine devam edebiliriz.

GÜLMEK GENLERİMİZDE DE VAR!

Gülayşe İnce Dunn² hocamız mizaha ayrılan dergi Fener sayısında primat atalarımız üzerinde yapılan deneylerde, istem dışı gülmenin bir tehlikenin gerçek dışı olduğunu anlatmak için evrimleştiğinden bahsederken, bugün mizahın eylem için işlevselleştiği yere, başka bir yoldan temas etmiş olur. Eylem içindeki mizah, mizahın kendisinin bir eylem haline gelmesiyle kutlu yürüyüşünü sürdürür. Kültürel evrimimizin de bir parçası olan bu yürüyüş, hem kimliğimizin bir belirleyeni haline gelir, hem de yansıma biçimleriyle çalışkan bir eleştirel/yapı ustası olarak toplum içinde harıl harıl çalışır. Genlerimizin de yardımıyla ittire kaktıra bugünlere getirdiğimiz antik komedyalardan Nasrettin hocalara mizahın bu çok yönlü var olma hali özellikle kapalı toplumlarda iktidar karşıtı fonksiyonlarıyla öne çıkar.

İktidar, -devlete hakim olan yönetici/egemen sınıf ve onun doğrudan bürokrasisine bağlı iktidar organlarını kast ederek- kendisine yönelmesinden

* Sargun A. Tont'un "Solucanlara piyano çalan adam" isimli kitabının başlığını, Sargun Hocayı da dahil ederek biraz değiştirdim.

1 Tont, kitabında, kitapların değil sadece, insanların başlıkları olduklarını hatırlatır. Solucanlara piyano çalan adam kitabının yazarı Sargun hocamızın ismi de kitabının ismi gibi siz de bir ön izlenim, yargı oluşturmuştur haliyle. Şöyle ki bazı toplumsal, kültürel etmenlerden kaynaklı, yabancı isimlerle çıkan bilim kitaplarının “daha yeni buluşlarla ve bilimsel bilgilerle doluğuna” dair yargılarımız oluşmuş. Sargun A. Tont, isminin kullanışı/işlevsel olduğunu söylemeliyiz bu açıdan. Ama Sargun Hocamızın ismi Akadlı Sargondan, soyadı ise Konya Ereğli'sine bağlı bir köyün isminden geliyor. Ortadaki A harfi ise bildiğimiz Ali'dir. Olaya bilimsel bir titizlikle yazarın ismine dair gerçekleri ve işlevini açıklayarak başladık ki yabancı olmadığını öğrenip hayal kırıklığına uğramayın. Bu tür ön yargılarımız varsa bu, Tont'un, Türkiye'de bilim üreten insanlara dair yaklaşımımızı da özetler niteliktedir.

2 Yrd. Doç. Dr. Güneş Ertan, Koç Üniversitesi Fen Fakültesi, Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü

korktuğundan mizahın eleştirel, katı olan her şeyi parçalayan özelliğini ve mizahın belirli bir hedef etrafında birleştirebilmesinden korkarak yapıcı özelliğini sınırlamak ister.

Bu nedenle öğrenme süreçlerinde mizaha en fazla ihtiyaç duyulan okulların askeri bir disiplinle dayanması da öylesine değildir. “İşe yarar, iyi şeyler ciddidir.” Bu ciddiyet meselesi öylesine ciddidir ve eski köklere sahiptir ki, örneğin İ.Ö 2400 yılında Sümerlerin öğrencilere ezberlemeleri için tablet verdikleri, ertesi gün getirdikleri tabletleri öğrencilerin başka bir tablete kopyalamakla ödevlendirildikleri³ ve yapamazlarsa ceza aldıkları bilinir. (eğitim kelimelerinin bulunduğu tabletlerde sopa kelimesinin de aynı oranda bulunması) Yaklaşık 4500 yıl sonra bu kötü ve mizahtan uzak öğrenme yolunun, Türkiye eğitim sistemiyle benzerliği acıdır ama iktidar aygıtlarının, baskı işlevleri, katı biçimleri tesadüfi değildir. Bilimin biriktirme, inşa olma süreçleriyle mizahın oluşma süreçlerinin aynı olumsuz partiküllerle, itirazlarla, baskılarla çoğu kez çarpıştığının da somut bir kanıtıdır bu. Belirli tür bir mizahın değil ama genel olarak mizahın karşısındaki şey antidemokratiktir, baskıcıdır ve 4500 yıl sonra dahi olsa ilkeldir. Mizahın toplumsal alandaki etkilerini anlatmak için bu yazının sınırları yeterli olmazdı. Bu yüzden toplumsal, ekonomik, siyasal çevresel etmenlerin yıkıcı ciddiyeti altında gelişen mimiklerimizin hareket kabiliyetini inceleyen bilimsel bir okumayı kışkırtmak için bir kılavuz kitabımız var; Sargun A. Tont’un⁴ *Solucanlara Piyano Çalan Adam*’ı.

Sargun hocanın mizah, sanat ve bilim üçlemesini ekolojik bir hassasiyetle irdelediği bu kitaba dair; kitabın üzerimde yarattığı etkiyi hiç hafifletmeyen eleştirilere ama çoğunlukla iyimser, çevreci, kendini ve dünyayı değiştirmek için harekete geçmiş etkin insanın olanağına kısa değinmelerle yer vermeye çalışacağım.

BİLİMİN MİZAHİ, MİZACIYLA İLGİLİDİR

Tont, Darwin’in solucanların sese karşı tepkisini ölçtüğü sırada, solucanlara piyano çaldığı deneyi anlatırken, çalışanlarının Darwin’i böyle gördük-

lerinde neler düşündüğünü merak ettiğini yazar. Bu, Darwin’in mizah anlayışının, onun biliminin yaratıcı karakteri haline gelmesinin gülümseten bir tablosudur. Tont, kitabı boyunca bu sevimli yan yana gelişlere, yani gerçeğin dolu, güldüren tarafına çokça atıf yapar. Ama bilim insanlarının yaptıkları işin ne’liğini bilmediklerinde, başkalarının ne düşündüğü pek önemli olmayabilir de. Çünkü bilimin mizahı, mizacıyla da ilgilidir. Bilim insanı, yaptığı deneyin, buluşun sonuçları üzerinde hiçbir denetime sahip olmadığında ya da bilim, toplumsal işlevini yerine getiremediğinde ne olur? Aynı mizah dolu öğrenme süreçlerinden, konferans başlangıçlarındaki sempatik şakalardan bahsedebilir miyiz? Türk filmlerindeki kötü adam kahkahaları aklınızın bir yerinde dursun şimdilik.

“*Bu bozgun kendisini onulmaz bir hastalık, kaçınılmaz bir ahmaklık, perişanlık, nankör bir meşakkat; insanların çoğunun vakitsiz ölümü, geri kalan için ise kaygılı, hırslı ve hüsrana dolu bir yaşam olarak gösterir.*”⁵ Bernal’ın bu sözleri bilimin bozguna uğratıldığı bir dünyaya atfedilir. Oysaki Bernal bu sözlerle bilimin olmadığı bir dünyayı değil, bilimin “kendisiyle aynı hedefe yönelmiş toplumsal güçlerle” çalışmadığı bir dünyayı kast eder.

Bernal’ın bilimin toplumsal işlevini yerine getirmediğinde olacaklara dair ortaya koyduğu pesimist tablo, Tont’un mizah dolu bilimine biraz uzak bir tarihsel düzlemde; 1938’de yazılmıştır. Bence de Alman burjuvazisinin tekelindeki bilim için biraz endişelenilebilir. Daha ilerlemeci bir akıl yürütmeye sahip olsaydık, yine de bilimin geliştiğini, 2. Dünya Savaşı’nın da bir ilerleme yarattığını söyleyebilirdik. Bilimsel bir buluşun da amacını sorgulamazdık.

Bu genel bilim seviciliği anlayışı içinde Tont’un pozisyonu da belirsizleşiyor. Ne tür bir bilimden ve nasıl bir mizahtan bahsettiğimizi anlatmadığımızda neye itiraz ettiğimiz de pek anlaşılmıyor.

KENDİ İYİ, ÇEVRESİ KÖTÜ MİZAH!

Tont’un kendi kitabını da sıkıcılıktan kurtaran, bilim insanlarına, amatör bilimcilere ve diğer herkese bir öğretme, öğrenme, sosyalleşme, uyarma, eleştirme ve değiştirme yolu olarak araçsallaştırdığı mizah; karakteri itibarıyla toplumun çoğunluğunun karşısında yükselen, baskıcı, ciddi ve kuralcı karak-

3 <https://tto.ku.edu.tr/sites/tto.ku.edu.tr/files/fener11.pdfhttps://tto.ku.edu.tr/sites/tto.ku.edu.tr/files/fener11.pdf>

4 S. Noah Kramer, Tarih Sümer’de Başlar, s.27, Kabalıcı Yay.

5 D.Bernal, Bilimin Toplumsal İşlevi, s.15, EBY

tere sahip iktidarla çarpıştır. Tıpkı bilim gibi mi-zahta pratikte oluşumu itibariyle kendiliğinden değildir ve ilişkilendiği şeyle ilişkisi içerisinde tanımlanır. Örneğin mizah bugün iktidarın başına en fazla dert açan alanlardandır, çünkü oluşumu itibariyle tek bir merkeze dayanmaz, çokludur, kolektif inşaaya açıktır, yaratıcılığa dayanır ve ortaya çıkma biçiminin kendisi sosyaldir. Ama bu yine de bilimin işlevinin yanında mizahın işlevi sorusunu önemsizleştirmez. Çok sık rastladığımız şekilde mizah; kamplaştırıcı, cinsiyetçi, eşitsizlik üreten bir şekilde de inşa edilebilir ki, yapısı itibariyle iktidara karşı gözükenin, iktidarın merkezi aygıtları dışında gözükererek iktidar için şeyeleştirilmesi, -kendi mizah dergilerini çıkarmaları gibi- amaçsız, sınıfsız genel bir mizah övgüsünü de yetersiz bırakır.

Tont'un bütün kitabına rengi veren bu sevimli, iyileştirici mizah karakteri, aslında yeni bir insanın özellikleri içinde sayılabilecek bilme, öğrenme süreçlerini olabilecek en etkili şekilde oluşturmak istemesiyle, karamsarlığın kolayca örgütlenebileceği bir sistem de olanağın güçlendiren, yapıcı, pozitif kimliğini öne çıkarma niyetiyle ilgilidir. Ve onun yöntemi kitap boyunca çalıştır.

Tont, sadece mizah alanında değil, yukarıda kısaca olsa temas edemediğim birçok konuda, bilim, sanat ve doğa alanında da -sınıf ve iktidar ilişkilerinden bağımsız- genel olarak olumlayıcıdır ve tüm bu alanlarda üretimin, bilgi edinme süreçlerinin toplumsallaşması çerçevesinde kitabı cesaretlendiricidir. Bilim insanlarının hikayeleriyle, bir bilim insanı olarak kendisinin bilim, sanat ve doğa alanındaki yaklaşımlarına değinmelerle ilerleyen yazıları, hem akademinin içinde bulunduğu tartışmalara, hem ekoloji ve sanat alanındaki çeşitli gelişmelere, hem de eğitim sistemimize kısa ama derinlemesine salvarlar yapar.

Hem heyecan uyandıran hem de tartışmak istediğim o kadar çok şey var ki bu kitapta, 46 ayrı başlığa gönderme yapmak imkânsız. En fazla Tont'un Döldül'ü ile doğa gezilerine, Lorenz'in kazları ile kafamızı, kalbimizi ve vücudumuzu geliştirmeye, Ebru'nun sirke sineği ile engelleri aşmaya, gökyüzündeki yıldızlarla amatör bilime, soğukluk korkusundan, nörobilime pişman olmayacağınız uzunca bir yolculuğa imkân tanıdığını söyleyebilirim. ●

haikular

22 Nisan

Çocuk şarkısı
geliyor bir yerden--
yaşlılar kulak.

8 Nisan

Maske takmış ya
yine de görünüyor
serçenin kalbi.

16 Nisan

Elinde gördüm-
sığınacak bir liman
serçeler için.

15 Nisan

İnce bir iplik-
örüyor yağmurla gün
toprakla hava.

7 Nisan

Çatıda yorgun-
leylekler gelmiş bile,
gölgeye övgü.

14 Nisan

Bir rüya uarmış
yarım kış yarım yaz ya
bahar yolcusu.

6 Nisan

Kumru dönüyor-
kısacık seferinden
ağaçtan bir ülke.

10 Nisan

dün kadar yakın
kapıda duran kedi
çocukluğuma

30 Mart

ne soğuk bir gün
rüzgâr da gezeze
kuşlar dinliyor

9 Nisan

Bir bardak suda
gölge ışık seviyor
bahar dokunmuş

29 Mart

Üzüm ağacı
uyuyor gibi sakin
dalında rüya.

Sumer Omay